

MARKO PETRIČEVIĆ

Dubrovnik

Lik Smail-age Čengića

Pošto ove godine slavimo sto pedest godina od rođenja velikog Hrvatskog pjesnika Jugoslavenskog značaja Ivana Mažuranića, potrebno je da se upoznamo sa glavnim junakom njegovog velikog pjesničkog epa, Smail-agom Čengić. Da li je zaista Smail-aga bio krvolok i zulumčar raje kako to Mažuranić u svom velikom pjevanju prikazuje.

Da vidimo genalogiju Čengića. Porodica Čengića potječe iz Užica. Početkom XV vijeka tri brata, Bajko, Čejo i Jovan bježeći od Turaka došli su u Hercegovinu. Ali ih i tu ista sudbina snađe jer su Osmajlije malo po malo osvajale Balkan. Nemajući kud, ili im dosadilo bjegstvo, braća Čejo i Jovan se poturče. Od Čeja su Čengići, a Jovan dobije ime Osman. Od njega su Osmanići, koji se kasnije nastane u

Podgoricu. Treći brat Bajko, skloni se u Crnu Goru od njega su Perovići i Krivokapići u Cucama i Martinovići u Bajicama kod Cetinja.¹

Po nekom predanju koje nije provjereno, Čengići potiču Iz Anadolije od kuda je njihov predak došao prilikom najezde Turaka na Balkan.

Smail-aga bio je jedan od najvećih feudalaca u Bosni i Hercegovini. On je sakupljao harač za cara iz tri duvnjaluka (opštine), Gatačkog, Pivskog i Drobnyačkog, dok je više puta upadao sa svojom gardom u Banjskom i Grahovskom duvnjaluku. Ako je od cara harač bio određen po jednu krunu, Čengić je na svoju ruku duplirao, po dvije krune. Osim toga raja mu je morala plaćati još i hak (dohodak).

Višak harača i hak je zadržavao za sebe.² Postoje dokazi da je Ded-aga Čengić sin Smail-age, poslije očeve smrti našao u očevoj hazni (kasi) deset miliona kruna.³

Smatra se da je Smail-aga bio jedan od najvećih junaka u Bosni i Hercegovini. O njegovom junaštvu, narod je ispleo čitave legende. Po narodnom vjerovanju njega nije mogla ni puška ubiti niti sablja posjeci. Legende o aginom junaštvu doprle su do Stambola, te mu car dade titulu paše i prozove ga gazi (što znači nepobjedivi). Od Čengića je zazirao i Hercegovački vezir Ali-paša. I ne samo zazirao nego se i bojao od njega. Istina Ali-paša je mnogo bolje stajao kod Sultana, jer je carstvu veću uslugu učinio, ugasivši bunu Bosanskih begova predvođenih od Husein-bega Gradaševića.

Čim je mladi vladika Petar II Petrović — Njegoš, stupio na prijesto Crnogorski, njegov san je bio da što više svog naroda oslobodi od Turskog ropstva. Upravo njegova je ideja bila da se oslobode i ujedine svi Jugoslaveni, zato je onim njegovim čuvenim pismom iz 1848. godine, upućenom banu Jelačiću pozivajući ga da se stavi na čelo Južnih Slovana za njihovo oslobođenje naglasio od »sramnog ropstva«.

Pleme Grahovo se tada nalazilo na pragu stare podlovcenske Crne Gore. Njegoš je 1836. godine poslao jednu manju četu Crnogoraca u kojoj se nalazio njegov brat i sedam bratstvenika, da se pomoću Grahovljana oslobodi ovo pleme koje je bilo pod Trebinskim muslimom, kako bi na taj način proširio čuvenu Katunsku nahiju, koja je bila neka vrst pijemonta Crne Gore. On se nadao uspjehu tim više što je u Grahovu živio čisto Srpski narod, jedino su Turske posade držale dvije karaule, radi obezbjeđenja pueva. U ovoj borbi poginuo je Njegošev brat sa svim bratstvenicima. Grahovu je došao u pomoć Smail-aga sa vojskom, ugušio ustanak i po predanju, baš on njegovom rukom, je pogubio Njegoševa brata. Turci su osam otsječenih glava Petrovića odnijeli u Mostar i sa njima okitili kulu vezira Ali-paše. Ovo je Njegoša mnogo boljelo. Nije dakle nikakvo čudo što se Njegoš dogovarao sa plemenskim prvacima, kako će doći do glave tom velikom krvniku i osvetiti ovaj poraz Crnogoraca.

I Čengić je poslije ovog svog uspjeha bio na velikom oprezu. Čuvao se. Ipak je jedan put kad je bio u posjeti Ali-paši u Mostaru, obećao da će paša vidjeti na svojem čardaku glavu Crnogorskog vladike i to najdalje kroz godinu dana.⁴ I zaista Smail-aga je postavljao zasjede Njegošu. Trošio je novac i nudio razna obećanja onome ko pogubi Njegoša. Poznato je da su se mnoge uhode (plaćenici) uvalčili u Crnu Goru, da izvrše Čengićevu želju ali se nijesu nikada više vratili da se pohvale svom gospodaru za svoj uspjeh. Crnogorci su bili obavješteni o hvalisanju Smail-age i na vrijeme su otkrili Turke i likvidirali ih.

Najveći zulumčar hrišćanskog življa u Smail-aginim dvnjalucima bio je njegov sin Rustem-beg. On je stalno išao kroz Pivu i Drobniak, silio mlade nevjeste i djevojke da sa njim noć, otimao novac od raje i uzimao im dobre konje. Pivljani i Drobnjaci su slali svoje izaslanike na Cetinje kod Njegoša i žalili mu se na ovaj razvratnog zulumčara i tražili savjet kako da ga se riješe.⁵ Njegoš im je odgovorio »Ako ubijete Rustem-bega, nije time ništa riješeno. Ostaje drugi vuk, Smail-aga. On vam neće kamen na kamenu ostaviti. Nego treba ubiti Smail-agu.«⁶ I zaista likvidacijom Smail-age za Rustem-bega se više nije ništa ni čulo. Pretpostavlja se da je poginuo iste noći kad i njegov otac, odnosno da se nalazio sa onih 75 aga i begova koji su poginuli na Mletičku sa Smail-agam.

Njegoš je dao znak popu Milutinu Čeroviću, da otkáže hak, Čengiću i da odmetne Drobniak od agine vlasti. To će agu osobito pogoditi, jer je on najviše polagao na zendi (bogati) Drobniak. Pop Milutin je ovo uradio ali ne dobro organizovano, zato je i glavom platio tu neopreznost. I ne samo on nego mnogi Drobnjaci. Smail-aga je naredio da u njegovoj prisutnosti objese popa Milutina. (To je u stvari Mažuranićev Durak. Začudo je što mu je pjesnik dao to ime kad mu je cio detalj u tom događaju u Karlovcu pričao crnogorski sakupljač narodnih pjesama Savo Matanov Martinović).

Jedan od Drobnjačkih junaka, ali vrlo slabog imovnog stanja, Đoko Malović nije Smail-agi platio harač više godina. Nije imao odakle. Smail-aga ga je pozvao na svoje dvore u Lipik kod Gacka, da mu donese harač. Đoko se odazove pozivu i krene na put da se pravda da nema sa čim platiti

jer nema ništa. Uz put ga je pratila jedna njegova keruša. Po narodnom predanju, koje se i danas priča kroz Crnu Goru i Hercegovinu, kad je izašao pred agu ovaj ga upita. »Kuda vlaš sa tom kujom? Hoćeš da oženiš Crnogorskog vladiku sa njom«.

Ovako drska uvreda zaboljela je Malovića, tako da mu je Đoko odgovorio kao iz topa »Ne ago. Čuo sam da tvoj prijatelj kadija nema ženu pa sam mu doveo ovu kerušu da ga oženimo«.

Kod Smail-age je zaista u tom času sjedio njegov prijatelj kadija, koji ga je uvijek pratio i poginuo sa njim na Mletičku.

Ovako odvažne riječi zaprepastile su Smail-agu. To mu se nikada u životu nije dogodilo da mu neko i za najmanju stvar protusluži — i sad ova raja da njemu silnom gazi agi Čengiću dade odgovor i to takav za koji desetak ranijih glava ode. Aga skoči na noge izvadi sablju i krene na Malovića. Ovaj ga mirno sa ironičnim osmjehom gleda pravo u oči.

»Ko biva ti se Đoko ne plašiš smrti?«

»Ago sa tim bi me oslobodio moje siromaštine a poslije će se i raja osloboditi tebe«.

»E Đoko pravi si junak, odgovori aga i vrati sablju u korice. Od danas si ti knez Drobnjački »zatim dozva čatu da mu napiše bujurulđiju kojom se postavlja da u ime age vlada sa Drobnjakom i otpusti ga.«

Zna se da je Čengić bio zaista onakvi kakvog ga je Mažuranić opjevao u »Agovanju«. Pored ostalih zuluma koje smo uzgred dotakli i to jedan mali dio napomenut ćemo još i ovaj. Isto ljeto pred svoju pogibiju, poslao je 80 kmet-skih žena te su požniele svo žito po Drobnjaku, koje je zatim prenešeno njegovoj kuli kod Gacka. Ovom krajnje drskom otimačinom narod Drobnjački je gladovao te zime.⁷

Njegoš radeći na tome da oslobodi narod od tog zulumčara i krvnika stao je u vezu s Novicom Čerovićem sinom popa Milutina i dao mu uputstva kako da se ukloni sa zemlje i to za uvijek taj narodni krvopija.

Novica se vratio u Drobniak, pozvao plemenske prvake na dogovor, Mirka Aleksića, Đakovića, Karadžića i Đoka Malovića. Tu je odluka pala, odmetnuti Drobniak od vlasti Smail-age. Ovu vijest saopćio je Smail-agi jedan pop inače agin prijatelj. Još ga je upozorio da se čuva i da ne ide više u Drobniak. Smail-aga je popa povalio i udario mu 25 po tabanu. »Vi so tjiem hoćete mene da zastrašite da ja u vašu sela ne dolazim i da vam harače ne kupim ali zaista nećete me prepasti tako si mi lani i preko lani govorijo i uvijek si me lagao.«⁸

Smail-aga je sa 300 vojnika krenuo iz Gacka preko Pive za Drobniak da ga umiri kao što ga je prije dvije godine umirio. Ujedno je poručio Ahmetu Bauku iz Nikšića, najvećem junaku toga kraja, da mu dođe sa 50 odabranih junaka u pomoć. Na putu kroz Župu Pivsku svratio je u Pivski manastir u kome se nalazi freska Mehmed-paše Sokolovića i pred njom prenoćio moleći se alahu da mu bude u pomoći. Sutradan 21. septembra (4. oktobra), 1840. godine, krenuo je sa vojskom u pravcu Durmitora. Isti dan pred veče doputovao je i logorovao kod jednog od Durmitorskih jezera na mjestu zvanom Mletičak. Tu je očekivao Drobnjačkog kneza Đoka Malovića, kome je najavio svoj dolazak radi umirenja Drobnjaka. Čekao ga je do kasno u noć. Bio je nervozan i smišljao kako će Đoka kazniti zbog ovakvog zakašnjenja. Aga kad obilazi dvnjaluke njemu se priređuju dočeci i pripremaju gozbe, onako kako to narodna pjesma kaže:

Sve na noću po jalovu ovcu

Po furunu hljeba bijeloga

I po čabar vina crvenoga

I po jednu lijepu djevojku

Jal djevojku jal nevjestu mladu... itd.

Najzad ga je oborio san. Zaspao je. Njegov prijatelj kadija već je davno zaspao. Noć je bila mračna bez mjeseca. Pred zoru je počela padati sitna jesenja kiša. U logoru je sve tiho kao da je sve pomrlo.

Prema jednoj vijesti koju su objavile »Ilirske novine« Crnogorci su se neopaženo uvukli u logor i Turskim konjima prerezali žile iznad kopita kako bi bio onemogućen bijeg Turaka. Iza toga slijedio je munjevit napad Novičine Čete. Đoko Malović, mjesto da pripremi agi doček, kako to stihovi narodne pjesme kažu, doveo mu je Novicu Čerovića sa njegovim biranim hajducima »Koji neće udariti ne na deset da uteče — Nego na dva da ih sječe«. Juriš je bio snažan i

neumljiv za sve one koji su tražili milost. Takvih je bilo prilično jer se nijesu mogli snaći iza sna. Tu je Smail-agi poginula sva njegova elitna pratnja, age i begovi na broju 75. Od 350 vojnika koje je vodio da sa njima umiri Drob-njak, pobjeglo ih je svega 60. Među bjeguncima nalazio se i Nikšićki junak Ahmet Bauk. Bježao je bez oružja preko Krnova, Vojnika dok nije stigao sam u Nikšić.

Pogibija Smail-agina izazvala je veliko uzbuđenje u Hercegovini. Ali-paša iako mu je bilo drago što se oslobodio opasnog rivala, pisao je jedno pismo Njegošu i prijetio mu. »Ili ću ja na Cetinje kavu piti, ili ti u Mostaru vino piti«, stoji u Ali-pašinom pismu.⁹ Njegoš mu je odgovorio, ako dođeš kako prijetiš znat ćemo te dočekat onako kako smo vazda Turke dočekivali. I tako je raja konačno počinula od agina terora i zuluma njegova sina Rustem-bega.

Koliko je u Bosni i Hercegovini, odjeknula pogibija Smail-age Čengića vidi se po pisanju »Ilirskih narodnih no-vina« u brojevima, 92, 93, 94 i 95 u novembru 1840. zatim u brojevima 96, 97, 98 i 100 u decembru iste godine stalno se pisalo o aginjoj pogibiji.¹⁰ O aginjoj pogibiji su pisale i »Serbske narodne novine« u Pešti u broju od 23. XI 1840., pa čak i »Allgemeine Augsburg Zeitung« u broju od 28. XI iste 1840. godine. Svi dopisnici pretjerivali su u svom pisanju po ovom događaju. Sam dopis odavao je lik dopisnika da li je simpatizer Crnogoraca ili ne, jer je i pisanje u tome pravcu usmjereno.

Svi ovi depisi kao i drugo oko ovog događaja bilo je poznato Mažuraniću. Ovaj uspjeh ga je toliko zanio da je iza toga sa velikim nadahnućem uskliknuo kroz svoj veliki Ep, koji već sto i više godina napaja generacije i priprema za borbu protiv svakog nasilnika. Mnogi silnici i narodni ugnjetачi koji nису manje bili silni od Smail-age platili su i prije i poslije Smail-age od Crnogoraca. Smail-aga je jedan od bezbroj njih, ali je Mažuranićev ep, obuhvatio uz Smail-agu sve njih.

Kada se ovaj veliki spjev pojavio i bio poslat u Crnu Goru, sin Novice Čerovića Đorđije Čerović, je odnio na dar Mažuraniću sat koji je skinut sa Smail-age. To je bila jedna simbolična uspomena, kao moralna nagrada za ovo veliko djelo. Treba ovdje navesti još jedan veliki gest pjesnikinje Ivane rođ. Mažuranić. unuke velikog pjesnika, došla je 1948. god. na Cetinje i vratila taj sat Njegoševu muzeju sa riječima, »Pošto nema više muških nasljednika moga djeda, ovaj sat od Mažuranića nema ko više nositi, to je niemu mjesto ovdje u Njegoševom muzeju«. Zaista ovaj veliki kulturno-istorijski gest pjesnikove unuke primljen je sa velikim simpatijama u Crnoj Gori.

Pri završetku ove skraćene rasprave, kojom je osvjetljen lik age Čengića neka mi je dozvoljeno iznijeti jednu sliku

koja karakteriše vojvodu Novicu Čerovića kao čovjeka vrlo visoke etike, ili kako se to u Crnoj Gori kaže, čovjeka puna ljuckoće.

Za vrijeme Hercegovačkog ustanka 1876. godine Crno-gorska vojska kojom je lično komandovao kralj Nikola, kad je došla u Gacko, kralj i pratnja posjetili su Lipik, Smail-agine čardake i njegov grob. Na nadgrobnom kamenu piše veliki hvalospjev Čengiću kao cvijetu Turskoga roda, junaku nad junacima, a dalje proklinje se njegov ubica, »onaj pas Novica, od njega ne ostalo traga, nego se njegov porod skamenio« i t.d.¹¹ U pratnji kraljevoj nalazili su se stari vojvoda Novica, njegov sin Đorđije, češki novinar Holaček, ruski novinar Ivan Ivanović, srbijanski pukovnik Jovan Belimarković, Garibaldijev izaslanik i još neki njemački i fran-cuski novinari.

Vojvoda Novica, koji je bio nepismen, kaže svom sinu Đorđiju da mu pročita, što piše na Smail-aginom grobu. Đorđija ne će, teško mu je to pred svima izgovarati pro-kletstvo, koje su Turci uputili preko ovog kamena kući Čerovića. Najzad mu to pročita sam kralj. Đorđija i još neki iz pratnje pokušae da sruše nadgrobni kamen, ali vojvoda Novica ne dade.

»Neka ostane tako, odgovorio im je. Svijet je bio tijesan za nas obojicu. Jedan od nas ga je morao prije vremena za uvijek napustiti. Sreća je bila na mojoj strani. Smail-aga je otišao za uvijek i sa njime i njegova zla koja je narodu činio«¹² završi uvaženi vojvoda Novica kome je Njegoš bio dao titulu ban. I zaista je bio ban.

¹ Savo Vukmanović; Glasnik Etnografskog udruženja Cetinje.

² Istorijski zapisi Titograd, Knj. XX za 1963. god.

³ Arso Pajović: Crna Gora u ratovima 1876. god.

⁴ Marko Vujačić, III knjiga »Znameniti Crnogorci i Hercegovci«.

⁵ Dr Hajrudin Đurić, »Ilirske narodne novine« o pogibiji Smail-age Čengića«.

⁶ Isto.

⁷ Dr Hajrudin Đurić; Istorijski zapisi knjiga XX za 1963. godinu.

⁸ Istorijski zapisi Titograd XX knjiga za 1963. godinu.

⁹ Dr Hajrudin Đurić: Istorijski zapisi Titograd.

¹⁰ »Ilirske narodne novine« Zagreb 1840. godine.

¹¹ Češki novinar Holaček »Crna Gora u ratovima 1876. godine.

¹² Isto.